

Türkiyədə nəşr olunan "Təmrin" məcmuəsi 2021-ci ildəki son buraxılışlarından birini (122-ci nömrə) "Azərbaycan qəzetçiliyinin duayeni" adı altında görkəmli mətbuat araşdırmaçısı, böyük alim və publisist Şirməmməd Hüseynovun anadan olmasının 97 illiyinə həsr etmişdir. Məcmuədə görkəmli alim, pedaqoq və publisist, əsl ziyalı, professor Ş.Hüseynovun həyat və fəaliyyəti, elmi araşdırmaları və publisistika yaradıcılığı haqqında maraqlı yazılar dərc edilmişdir. Bu faktın özü Şirməmməd Hüseynovun milli düşüncə tariximizdəki yerini bir daha müəyyənləşdirməklə yanaşı, həm də onun elmi araşdırmaları, bir-birindən maraqlı əsərləri və mətbu fəaliyyətinin təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də bütün türk dünyası üçün elmi baxımdan müəyyən əhəmiyyət daşıdığını təsdiq edir.

tariximizin görkəmli tədqiqatçısı Ş. Hüseynovun nəzər-diqqətindən yayınmamışdır.

Professor səbrlə axtarışlar aparmış, dahi sənətkarın əsərlərinin bibliografiyasında, "Həyat və yaradıcılıq salnaməsi"ndə və ensiklopediyasında belə qeyd alınmamış publisistik yazılarını üzə çıxarmışdır. Bununla yanaşı, Ş.Hüseynov sovet dövründəki nəşrlərdə Üzeyir bəyin ixtisar edilmiş və hətta "redaktəyə" məruz qalmış məqalələrinin orijinalını da aşkar etmişdir. O, xüsusən Ü.Hacıbəylinin "Azərbaycan" qəzetindəki yazılarına

mətbuat tədqiqatçısı zirvəsinə qalmaq hər adama müyəssər olmur. Ona bənzəmək üçün gerek, əvvəla, tarixdən yaxşı baş çıxarasan, həm mətnşünas olasan, həm əski əlifbanı biləsən, həm də qəzet və jurnalların nəşr olunduğu dövrün ən xırda detallarını, mikroskop altında görünən həqiqətlərinə də bələd olasan. Onun oxucularına təqdim etdiyi tarixi jurnalistika mətnlərinin hamısında mətnə, dilə, dövrün üslubuna, klassik jurnalistlərə dərin məhəbbət və bitib-tükənməyən sevgisi dayanır. Elə bu məhəbbət, bu sevgi ilə də Ş.Hüseynov ölməz Üzeyir bəy Hacıbəylinin vaxtilə nəşrlərdən kənara qoyulmuş, ixtisar və "redaktə" edilmiş əsərlərinə yeni həyat vermişdir.

Şirməmməd müəllimin Üzeyir bəyin publisistik irsi üzərində apardığı mətnşünaslıq və bərpa işi elmi, həm də tarixi baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Professorun özünün 1-ci cildə yazdığı "Ön söz"də ürayının odu ilə gördüyü işi belə açıqlayır: "Üzeyir bəy irsinin pərəstişkarı kimi mən də heç kəsdən sifariş, göstəriş və əməli kömək gözləmədən Üzeyir bəyin bu vaxta qədərki nəşrlərdə kənara qoyulmuş mətbu əsərlərini toplayıb oxuculara çatdırmağı qarşıma məqsəd qoymuşam. Artıq onun "Kaspi", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal" qəzetlərində və "Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc edilmiş bu qəbildən olan əsərlərinin 1904-1912-ci illəri əhatə edən I cildi hazırdır. Onu oxuculara təqdim edərim. Oxucular özləri görsünlər ki, bu əsərləri vaxtilə nə üçün nəşrlərdə kənara qoymuşlar". Beləliklə, tədqiqatçı alim vətəndaşın qəlbinin genişliyini, onun hərəətini, bu hərəətini möhtəşəmliyini və tükənməzliyini elə Üzeyir bəy sevgisi ilə də yenidən oxuculara çatdırmışdır. Bu baxımdan Üzeyir bəyin əsərlərinin iki cildliyi mükəmməl bir mətnşünaslıq işi olmaqla yanaşı, böyük hərfilə yazılan VƏTƏNDAŞ qayəsinin məhsuludur.

Şirməmməd Hüseynovun bu möhtəşəm işini – çap etdirdiyi ikicildliyi Üzeyir bəy irsinin akademik nəşrinə yeni çağırış, dəstək və əməli köməyin bariz nümunəsi də hesab etmək olar. Tədqiqatçı-alim Üzeyir bəyin nəşrlərdə kənara qoyulmuş, ixtisar və "redaktə" edilmiş əsərlərini bir yerə toplayıb çap etdirməklə həm Üzeyir bəyin milli məfkurəsini, həm də publisistik fəaliyyətini, onun mürəkkəb tarixi prosesdə Azərbaycanın istiqlalıyətini uğrunda mübarizəsinin dinamikasını bütün təfsilatı ilə yalnız Ş.Hüseynov kimi millətsevər bir alim edə bilirdi və etdi də. Çünki o, gözəl bilirdi ki, müasir Azərbaycanın indiki mərhələsində də Üzeyir Hacıbəyli irsinin öyrənilməsinə və təbliğinə təkcə mütəxəssislər deyil, eyni zamanda, geniş oxucu kütləsinin, bütövlükdə, milli və ictimai şüurun da çox böyük ehtiyacı vardır.

Professor Şirməmməd Hüseynovun təkcə Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığına deyil, bütövlükdə, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi irsinə, minillik dəyərlərə münasibəti bir daha təsdiq edir ki, o, peşəkar tədqiqatçı, əsl alim, elm fədaisi olmaqla yanaşı, həm də millət yaddaşının etibarlı keşikçisidir. Məhz bu missiyasına görə Şirməmməd müəllim də irsini araşdırdığı millət fədailəri kimi, xalqımızın qəlbində əbədi yaşamaq hüququ qazanmışdır.

Mahirə YAQUBOVA,
ADMİU-nun dosenti,
Əməkdar artist

Azərbaycan jurnalistikasına xidmətin parlaq nümunəsi

Professor Şirməmməd Hüseynovun tədqiqatlarında milli-mənəvi irs problemləri haqqında bəzi məqamlar

Şirməmməd Hüseynovun mətbuat araşdırmalarından bəhs etmək təkcə ensiklopedik zəka sahibi olan tarixçi alimin, qüdrətli publisistin yaradıcılığı haqqında danışmaq deyil, həm də XX əsr tariximizin həyəcanlı anlarından, milli haqq və ədalət uğrunda mübarizədən, davamlı ideya toqquşmalarından, çiyinlərini həmin mübarizələrin ağırlığı altına vermiş millət fədailərindən söz açmaq deməkdir. Bu məqalədə biz professor Ş.Hüseynovun tədqiq etdiyi böyük millət fədailərindən biri olan Üzeyir bəy Hacıbəylinin publisistik yaradıcılığı haqqında araşdırmalarından söz açmaq istəyirik.

Azərbaycan peşəkar musiqisinin banisi, görkəmli bəstəkar, xalqımızın və milli mənəviyyatımızın sarsılmaz sütunlarından biri olan Üzeyir Hacıbəyli təkcə ölməz musiqi əsərləri ilə deyil, ədəbi yaradıcılığı və publisistik yazıları ilə də ictimai fikir xəzinəmizi zənginləşdirmişdir. Onun XX əsrin əvvəllərindən başlayan qaynar ictimai fəaliyyəti, müxtəlif mətbu orqanlarda milli tərəqqiyə və ictimai oyanışa xidmət edən yazıları bir məşəl kimi xalqımızın dirçəliş yolunu işıqlandırmışdır. Bu mənada dahi Üzeyir bəy bənzərsiz istedadlı, milli idealları və ilahi sənəti ilə öz xalqına təmənənsiz xidmət göstərmişdir. Elə buna görə də Üzeyir Hacıbəyli "Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi görkəmli ədəbi şəxsiyyət, xalqımızın iftixarı və XX əsrin qüdrətli sənətkarı" adlandırılan səhv etmərlər.

Əlbəttə, Ü.Hacıbəylinin çoxcazırlı və zəngin yaradıcılığı həmişə tənqidçilərin, mətbuat tarixçilərinin və musiqi ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun "məftunedici musiqisi, publisistikası, etik, estetik və ictimai-siyasi görüşləri, jurnalistlik fəaliyyəti və dramaturgiyası haqqında V.Vinoqradov, S.Kornev, S.Vurğun, M.Arif, M.C.Cəfərov, Ə.Sultanlı, M.İbrahimov, F.Köçəri... kimi görkəmli alim və yazıçıların qiymətli əsərləri" mövcuddur. Professor Ş.Hüseynov kimi klassik bir tədqiqatçının bu sırada yer almasının və onun müstəqillik dövründə yenidən Üzeyir bəyin irsinə müraciət etməsinin isə xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Mətbuat tarixindən bəllidir ki, Üzeyir Hacıbəyli müxtəlif zamanlarda "Molla Nəsrəddin", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal", "Sovqat", "Yeni İqbal", "Azərbaycan", "Məktəb" kimi müxtəlif qəzet və jurnallarda çalışmış, "Bisavad", "Kəs", "Filankəs", "Behmankəs", "Mizrab", "Musiqiçi", "Hamamçı", "Çi" və digər imzalarla çıxış etmişdir. Onun yazıları təkcə milli tərəqqiyə mane olan naqisliklərin

tənqidi deyil, həm də maariflənməyə, dünyanın gedişatı və qonşu xalqlarla ayaqlaşmağa, millət quruculuğuna, işığa çağırış ruhundadır. Professor Ş.Hüseynov Üzeyir bəyin publisistikasını araşdırmağa məhz bu işıq sövq etmişdir.

Görkəmli alim ictimai-ədəbi fikir tariximizin parlaq siması olan Ü.Hacıbəylinin həm həyat fəaliyyətini, həm bədii, həm də publisistik yaradıcılığını dərinlən öyrənmişdi. O bilirdi ki, Üzeyir bəyin yaradıcılığı başdan-ayağa müasirlərinin yaradıcılığından tamamilə başqa publisistik ovqatı ilə fərqlənir: kinayəli üslub, komizim və sarkazmla aşılana təhkiyə tərzü bu publisistik nümunələrə əlavə estetik boya artırsa da, onları publisistikada "mənəvi kamillik və əxlaqi axtarışlar"ın vahid realist və radikal-tənqidi kontekstlərdən kənara çıxarmır, belədən bütöv və tamdır. Ş.Hüseynov tədqiqatlarında bu məqama diqqət yetirmişdir ki, böyük publisistin yaradıcılığında estetik əlvanlıq, dil və üslub aydınlığı, təhkiyə tərzinin sadəliyi, süni konstruksiyalardan, stereotip ideyadan uzaqlıq onun məqalə və felyetonlarına ayrıca bir cazibə verir. Bu cazibə və yeni üsluba bağlı "axtarış effekti" müəllifə doğma olan mövzularda özünü daha qabarıq şəkildə göstərir.

Dahi Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında milli yaddaş və mənəvi irs məsələlərini diqqətlə araşdırmış Ş.Hüseynov çox gözəl bilirdi ki, böyük ədibin əsərlərindəki mütərəqqi, demokratik fikirlər, köhnə həyatın və geriliyin tənqidi, zülmkar təbəqələrin nümayəndələrinə qarşı satirik gülüş öz başlanğıcını onun parlaq publisistikasından almışdır.

Tədqiqatçı Ramiz Orsərin qeyd etdiyi kimi, Üzeyir Hacıbəylinin publisistikasında (komediyalarında olduğu kimi) dövrün tarixi mənzərəsinə, onun nəzəri-ideoloji və fəaliyyət baxımından mündəricəsini yalnız əyinti və sapıntılarla bərabərləşdirmək və eyni metodoloji səhvə, mürəkkəb ideoloji məsələyə, o illərə xas mexaniki münasibətlə yanaşmağa gətirib çıxarırdı. Konkret zaman çərçivəsində gedən proseslərin obyektiv-elmi dərki, dürüst qiymətləndirilməsi, bədii forma, janr, üslub tipologiyası baxımından fərqləndirilməsi, perspektivli axtarış və meyilləri müəyyənləşdirmək istiqamətində aparılan işlər bir çox hallarda sensor "qayçısına" tuş gəlmək deməkdir. Ü.Hacıbəylinin bəzi məqalələrində məhz sovet senzurasının qəzəbinə tuş gələrək, ədibin kitablarına salınmamış, nəşrlərdə kənara qoyulmuşdur. Məhz ədibin bu məqalələri, eləcə də çap zamanı ixtisar və "redaktə" edilmiş əsərləri mətbuat

diqqət yetirmişdir, çünki "Üzeyir bəyin jurnalistlik və publisistik fəaliyyətini diqqətlə tədqiq etdikdə bu nəticəyə gəlmək olur ki, onun fəal ədəbi yaradıcılığı məhz bu qəzetlə bağlıdır".

Şirməmməd müəllim sovet dövrünün sərt senzurasının hökm sürdüyü şəraitdə dövrü nəşrlərdə Üzeyir Hacıbəylinin əsərlərinin "qayçı"ya məruz qalmasından və təhriflərdən davamlı danışmaq-la kifayətlənməmişdir. O, ədibin əsərlərinin müstəqillik dövründəki nəşrlərində də xeyli nöqsanların olduğunu aşkara çıxararaq, onların aradan qaldırılması üçün tədqiqatlarını davam etdirmişdir. Üzeyir bəy irsini, onun qələmindən çıxanları olduğu kimi oxuculara çatdırmaq üçün şəərəfli bir işin zəhmətini bir vətəndaş qeyrəti ilə öz üzərinə götürmüş və bu məsul işi iki hissəli kitabın nəşri ilə tamamlamışdır. Nəticədə, "Üzeyir Hacıbəyli. Nəşrlərdə kənara qoyulmuş mətbu əsərləri. I hissə" (2009) və "Nəşrlərdə kənara qoyulmuş, ixtisar və "redaktə" edilmiş əsərləri. II hissə" (2010) kitabları Ş.Hüseynovun titanik zəhmətinin bəhrəsi kimi meydana çıxmışdır.

İki hissədən və üst-üstə 536 səhifədən ibarət olan bu kitablarla Üzeyir bəyin nəşrlərdə kənara qoyulmuş 150-dən çox məqaləsi, əvvəlki nəşrlərdə ixtisar və "redaktə" edilmiş 35-ə yaxın əsərinin tam mətni (1906-1915) yenidən oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Vaxtilə "Kaspi", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət" və "İqbal" qəzetlərində dərc olunmuş "Abad olasan abadanlıq", "Teatr və musiqi", "Gizli müşahidələr və ələmi-islam", "Dil davası", "Balaca felyeton. Qənd, çörək və ətin bəhsləri", "Ordan-burdan" və s. onlarca yazı ilk dəfə Şirməmməd müəllimin zəhməti sayəsində qəzet səhifələrindən kitablara daxil edilmişdir.

Əslində, bu qiymətli nəşrlər müstəqillik dövründə Üzeyir Hacıbəyli irsinə yenidən nəzər salmaq üçün tarixçilərə, mətbuat araşdırmaçılara və tənqidçilərə tədqiqat üçün ciddi material verir. Çünki böyük istedad sahibi olan Ü.Hacıbəylinin publisistikasında sosial-mədəni keçmişimizin bir çox aspektləri öz parlaq əksini tapmışdır. Bu səbəbdən də indi nəinki yaxın keçmişimizi, hətta milli publisistikamızın və kulturoloji düşüncəmizin gələcəyini xalqın milli dühasının bir parçasına çevrilmiş Üzeyir Hacıbəylisiz təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Arxivlərdən qəzet və jurnalları axtarıb-tapmaqla, faktları üzə çıxarıb təsdiq etməklə də tədqiqatçı olmaq, nəyisə əmələ-ərsəyə gətirmək, ad, nüfuz "qazanmaq" olar. Ancaq Şirməmməd Hüseynov kimi